

Aulis Aarnion (1937–2023) merkitys Suomen oikeustutkimukselle – kolme näkökohtaa

Jos kysytään *Aulis Aarnion* merkitystä Suomen oikeustutkimukselle, helppo ja varmasti oikea vastaus on ”merkittävä ja monipuolinen”. Haluan tässä kirjoituksessa nostaa esiin kolme näkökohtaa. Ensiksi Aarnion merkitys analyttiselle siviilioikeustutkimukselle mutta myös yleisemmin lainopillisen tutkimuksen teoreettisten ulottuvuuksien tunnistamiselle ja tunnustamiselle. Toiseksi Aarnion merkitys oikeudellisen argumentaatioteorian kehittämisessä ja avoimen argumentaation vaatimuksen läpilyönnissä Suomen oikeuskäytäntöön. Ja kolmanneksi Aarnion merkitys esikuvana tutkijan tinkimättömyydelle.

Analyttinen oikeustiede

Analyttisen siviilioikeuden keskushahmona on Suomessa tapana pitää, oikeutetusti, *Simo Zittingiä*. Aarniota puolestaan hänen akateemisen uransa aivan alussa pidettiin Zittingin uskollisena oppilaana. Aarnio jatkuvasti nostikin esiin Zittingin tutkimuksia ja näin vahvisti Zittingin asemaa. Siinä missä Zitting oli tutkinut omistajanvaihdoista ja eri tahojen oikeusasemia sen eri vaiheissa, siinä Aarnion väitöskirjan aihe oli perillisen oikeusasema jäämistöomaisuuden siirtymisessä. 1960-luvun Suomessa kaksi teoriaa kiisteli asiasta. Toisen mukaan perintöomaisuus siirtyi perillisille heti perittävän kuollessa, toisen mukaan vasta silloin kun perilliset ottavat omaisuuden vastaan. Väitöskirjassaan ”Perillisen oikeusasemasta” (1967) Aarnio osoitti, että molemmat teoriat olivat riittämättömiä, koska itse kysymyksen-

asettelu oli virheellinen. Perintö siirtyi vaihteittain kuten omistusoikeus omistajanvaihdoksessa, ja perillisen oikeusaseman elementtejä olivat hallintovaltuus ja jakoasema.

Väitöskirjassaan Aarnio ei kuitenkaan pelkästään soveltanut vaan myös terävöitti ja kehitti analyttistä siviilioikeutta. Aarnio avasi analyttisen oikeusajattelun taustoja osoittamalla sen liittymiä kielifilosofiaan. Väitöskirjan lukeminen, jota suosittelen, on valaiseva kokemus siinä suhteessa, että väitöskirjan leipäteksti ja alaviitteet vievät ikään kuin rinnakkaiskertomuksina samaa juonta eteenpäin. Väitöskirjan pohjatyö tiivistyi myös Zittingin teoriaa käsitteleviin luentoihin. Eräs arvostettu esineoikeuden kollega kertoi myöhemmin minulle varmistavansa oman ymmärryksensä Zittingin ajattelusta perehtymällä Aarnion luennoista tekemiinsä luentomuistiinpanoihin. Ei ihme, sillä Aarnio oli erinomainen luennoitsija haastaessaan kuulijat ymmärtämään kulloinkin käsiteltävän oikeudellisen ajattelun perusteita.

Analyttisen siviilioikeuden tutkimuksista voidaan nähdä yhteys kaikkea juridiikkaa koskevan teoreettisen lainopin kehittämiseen. Kun vielä tanskalaisella *Alf Rossilla* oikeusteoria ”katsoo alaspäin” lainoppiin, niin Aarniolla lainoppi itsessään sisältää teoreettisen ja käytännöllisen puolen. Juuri teoreettisen lainopin idea tarjosi referenssipisteen myös 1990-luvun oikeusperiaatekeskusteluille ja laajemminkin sille oikeuden ulottuvuudelle, jota *Kaarlo Tuori* on kutsunut oikeuden ratioksi. Aarnion oikeusteoreettista tuotantoa voi lu-

kea väitöskirjasta ja ”Oikeudellisen ajattelun perusteista” (1971) alkavana teossarjana, jonka haarautuvina päätepesteinä ovat ”Laintulkinnan teoria” (1989) ja ”Oikeutta etsimässä” (2014). Aarnion oikeusteoreettinen osaaminen ja julkaisukanavat olivat kansainvälisiä ja hänen verkostonsa laajat; näin hän avasi väylät meille nuoremmille kansainvälistyä.

Avoim argumentaatio

On varmaan mahdollista ajatella, että avoimen argumentaation vaatimukselle oli 1960-luvun ja 1970-luvun taitteen Suomessa sosiaalinen tilaus. Vaatimukset oikeuden yhteiskunnallisuuden tunnistamiseen ja tunnustamiseen nousivat pintaan. Tällä ”tilauksella” oli yhteys myös kriittisen oikeustutkimuksen nousuun, josta muodostui Aarniolle erityisesti *Lars D. Erikssonin* edustamana keskustelukumppani retoriikan ja yhteiskunnallisten arvolähtökohtien merkityksestä oikeudessa. Siinä missä Eriksson retoriikan pohjalta kehitteli vaihtoehtoisen lainopin teoriaa, Aarnio suuntautui *Chaim Perelmanin* uusretoriikan kautta auditorioteoriaan ja viimein oikeuslähdeoppiin argumenttien juridisen luonteen taustana.

Yhteinen tavoite tuossa 1960- ja 1970-luvun taitteen keskustelussa oli muuttaa sulkeutunut juridinen argumentaatio avoimeksi, erisuuntaisten perustelujen väliseksi harkinnaksi. Sosiaaliset tilauksetkaan eivät toteudu ilman toteuttajia. Aarnion oikeusteoreettinen ymmärrys ja vahva juridinen osaaminen tekivät mahdolliseksi muotoilla vaatimuksen niin, että se oli käytännön juristien ja erityisesti tuomioistuinten lainkäyttöhenkilökunnan hyväksyttävissä. Aarnio perusteli vakuuttavasti, miten oikeusvaltiossa juridisen päätöksen perusteluvollisuus on välttämätön osa kolmiota, jonka muut kulmat ovat tuomarin ratkais-

valta ja tuomarin ratkaisupakko. Vain perustelemalla avoimesti päätöksensä tuomari täytti oikeusvaltion kansalaisten häneen kohdistuvan oikeusturvaodotuksen. Kuvaavaa on, että kun 1980- ja 1990-luvun taitteessa aloitettiin korkeimpien oikeuksien lainkäyttöhenkilökunnan ja yliopistotutkijoiden keskustelutilaisuu- det, niissä ei enää tarvinnut taittaa peistä siitä, pitääkö juridiset ratkaisut ylipäänsä perustella avoimesti, vaan siitä, miten ne pitää perustella ja millä tavalla ratkaisuun johtava argumen- taatio saadaan parhaiten avattua.

Tinkimättömyys

Aarnion omille tutkimuksille oli ominais- ta loppuun asti viemisen normi. Parhaimmil- laan se näkyy viimeisenkin kiven kääntämise- nä ja (kuvitteellisiin) vastaväitteisiin vastaami- sena ennen kuin niitä on edes esitetty, ja on- gelmallisimmillaan siinä, että kerran näin saa- vutetuista oivalluksista tuntuu mahdottomalla luopua tai edes tehdä kompromisseja. Tutki- muksellinen loppuun asti vieminen näkyy esi- merkiksi siinä tavassa, jolla juridiikan liitto *Ludwig Wittgensteinin* ns. tavallisen kielen filo- sofian kanssa tinkimättömästi toteutetaan tes- tamenttimääritelmien suhteen teoksessa ”Ky- symyksiä testamenttioikeuden alalta” (1969). Juridisen käsitteen merkitys on sen vakiintu- nut käyttö juristien käyttämässä kielessä, ei la- kitekstin rivien välissä.

Samalla tavoim tutkimuksellisten valinto- jen ehdottomuus näkyy siinä, että kun ajatus laajan alioikeuskäytännön merkityksestä 1960- luvun lopussa omaksuttiin, niin sitten alioi- keus- ja viranomaiskäytäntöä silloin tehdyissä perhe- ja perintöoikeuden tutkimuksissa to- della kunnolla tutkittiin ja hyödynnettiin. Lop- puun asti viemisen normi toteutui myös ns. Aarnion piiriin pitkään aamuyöhön jatkuneis-

sa oikeusteoreettisissa keskusteluissa – kaikki kivet oli käännettävä ja kaikki väitteet ja vastaväitteet käytävä läpi perusteitaan myöten riippumatta ajan kulumisesta. Loppuun asti viemisen normi näkyi myös analyyttisten peruslähtökohtien asemassa kaikessa oikeustutkimuksessa eli että ensin pitää selvittää, mistä oikeastaan puhutaan, ei puolitiiehen, ei sinnepäin, vaan selkeillä käsitteellisillä rajanvedoilla.

*Juha Karhu**

* Kirjoittaja on Aulis Aarnion oppilaita.